

Глобалізація як вона є на порозі ХХІ століття

Анотація

У статті з критичних позицій розглянуто сучасну глобалізацію як вияв імперських амбіцій США, прагнення їх досягти світового панування після Другої світової війни. Аналізуються суттєві зрушення у зовнішній і внутрішній політиці США, що сталися після руйнування світової соціалістичної системи і Радянського Союзу і призвели до розширення розриву між багатими та бідними країнами, а також усередині перших і других. Автор приділяє особливу увагу викриттю міфів про так зване “вирівнювання” нашого світу в результаті глобалізації й показує зростання бідності та соціальної й економічної нерівності у США та інших капіталістичних країнах на зламі двох століть, що пов’язане, з одного боку, зі стрімким збагаченням правлячої верхівки у світі капіталу, а з іншого — зі значним абсолютним і відносним погіршенням становища працівників і середнього класу, особливо в період теперішньої глобальної фінансово-економічної кризи. На підставі аналізу тенденцій світового розвитку автор доходить висновку про антинародну спрямованість американського глобалізму та неолібералізму і порушує питання щодо необхідності зміни нинішньої моделі “глобалізації по-американському”.

Ключові слова: США, глобалізація, глобалізм, неолібералізм, криза, нерівність, бідність, глобальна асиметричність

Глобалізація по-американському в контексті імперських амбіцій США

Останніми десятиліттями ХХ століття інтернаціоналізація світового капіталістичного господарства характеризувалася швидкими темпами пересування і переміщення товарів, капіталу і, певною мірою, робочої сили че-

рез національні кордони. Це стало можливим завдяки впровадженню в економічну практику нових засобів наземного, підземного, повітряного і водного транспорту, що мали куди більшу швидкість і вантажопідйомність і вирізнялися нижчою вартістю пасажирських і вантажних перевезень. Однак головну роль у пришвидшенні, посиленні й розширенні інтернаціоналізації економіки наприкінці минулого століття відіграли інформаційно-комунікаційні технології (ІКТ), що зумовили “стиснення” часу і простору і дали змогу виконувати численні ділові й фінансові операції в режимі реального часу.

У результаті інтернаціоналізації світової економіки частка світового експорту товарів у світовому валовому внутрішньому продукті (ВВП) зростає із 5,5% у 1950 році до 20,2% у 2007-му, щорічна чиста імміграція у США, Канаду, Філіппіни й Нову Зеландію у 1974–2007 роках становила 1 170 000 осіб порівняно із 420 000 у 1820–1913 роках, частка іноземних прямих інвестицій (ІПІ) у світовому ВВП збільшилася від 5,2% у 1982-му до 25,3% у 2006 році [Hillebrand, 2010: р. 1]. Процес пришвидшеного формування взаємозалежності й узаємодії країн і народів у сучасному світі внаслідок інтенсифікації економічних, політичних, культурних та інших зв'язків між ними дістав назву “глобалізація” (globalization). Останній термін сьогодні вельми поширений у багатьох суспільних науках, у тому числі в глобалістиці — новій науковій дисципліні, що має за мету дослідження різноманітних аспектів, проблем і викликів глобалізації, — для позначення цього нового феномена в життєдіяльності світової цивілізації.

Відмітною рисою останнього етапу глобалізації, що розпочався на рубежі 1970–1980-х років, є її неоліберальний планетарний характер. Нав'язаний у її рамках “новий світовий порядок” на чолі зі США не забезпечив створення єдиного світу, навпаки, вилився у ще більший розкол світу на багату “глобальну Північ”, до якої входять країни Північної Америки і Західної Європи, а також Японія, Австралія і Нова Зеландія, і бідний “глобальний Південь”, котрий наприкінці ХХ століття поповнився новими державами, які утворилися в “постсоціалістичному” просторі. Незважаючи на те, що в західних соціальних науках наприкінці минулого століття був створений імідж “глобалізації з людським обличчям”, ейфорія з цього приводу нині йде в минуле разом із відторгненням глобалізму, хоча він, за словами американського політолога Майкла Стігера, залишається “панівною ідеологією нашого часу”. На його думку, глобалізм — це “англо-американська доктрина вільного ринку, яка наділяє відносно нову концепцію глобалізації неоліберальними нормами, цінностями і значеннями, що продукуються і відтворюються засобами інформації та популярною культурою для суспільного споживання” [Steger, 2002: р. X]. Практично американський глобалізм зробив глобалізацію прикриттям імперських амбіцій і планів США, спрямованих на досягнення світового панування Сполучених Штатів.

Із розпадом СРСР місце двохполюсного світу заступив однополюсний “новий світовий порядок” на чолі з єдиною наддержавою — Сполученими Штатами, котрі у своїх інтересах узурпували глобалізацію як природно-історичний процес, перепроєктували її в глобалізацію по-американському і взяли під її прикриттям до реалізації своїх давніх намірів зі встановлення

“американської доби” (“*Rex Americana*”), спираючись на свою корпоративну і військову могутність. На зміну антикомунізму в ролі головної ідеології прийшов глобалізм, який, за словами американських дослідників Роджера Кірана і Томаса Кенні, “наполягає на тому, що домінування над світом незначної кількості транснаціональних корпорацій, поширення інформаційних технологій, а також вільний рух товарів і капіталу в пошуку найнижчих витрат і найвищих прибутків являє собою непереборну силу, якій усі інші інтереси — інтереси слабких держав, національно-визвольних рухів, профспілкових рухів, захисників довкілля — мають звільнити шлях” [Keegan, 2004: р. 9]. Саме втілення в життя політики глобалізму, що взяв на озброєння ідеологію і практику неолібералізму, призвело після 1991 року до “вибуху” бідності й нерівності в усьому світі, зокрема й у найбагатшій країні капіталістичного світу — США. При цьому, як зазначає президент американської Ради із соціальних наук Крейг Калгун, треба мати на увазі, що коли в Америці говорять “глобалізація”, “значною мірою це слово вживають, аби не казати слово “капіталізм”” [Калхун, s.a.].

Характеризуючи вплив сучасної глобалізації на становище людей праці у США й за їхніми межами, американський соціолог Е.Боначич нещодавно зазначила: “Неоліберальна глобалізація трансформує світ. Цей проект, що почав здійснюватися 1970-ми роками, спрямований на ослаблення урядового контролю над економікою і надання можливості “вільному ринку” функціонувати безперешкодно. Серед його принципових елементів важливе місце належить дерегулюванню (усуненню чи послабленню урядового контролю над практикою компаній) і приватизації (передаванню урядових функцій приватному сектору) ... Це призвело до занепаду великих, централізованих підприємств зі стабільними, надійними, відносно добре оплачуваними й охопленими профспілками робочими місцями і зростання всіляких форм нестандартної праці. Для багатьох людей, зайнятих на підприємствах-субпідрядниках або тих, що працюють як незалежні підрядники, робота, медична допомога і вихід на пенсію по-справжньому почали залежати від непередбачуваних обставин” [Bonacich, 2008: р. 1]. Заради справедливості слід зазначити, що позиції глобалізму й неолібералізму були серйозно підірвані останнім часом, особливо у зв’язку з навалою першої глобальної фінансово-економічної кризи, проте ані той, ані інший не списані в історичний архів і перебувають на озброєнні у світі капіталу.

Цілком зрозуміло, що втілення в життя геополітичного й геоекономічного проекту глобального капіталізму, спрямованого на здійснення неоліберальної маркетизації решти світу, вможливилось лише після руйнування світової соціалістичної системи і демонтажу соціалізму в країнах Східної Європи та СРСР. Крах Країни Рад був зумовлений безліччю внутрішніх причин, але не можна нехтувати й зовнішнім чинником. Так, співробітник американських спецслужб Петер Швейцер у своїй книжці “Таємна стратегія розвалу СРСР” зазначає: “Аналіз причин розвалу Радянського Союзу поза контекстом американської політики нагадує розслідування у справі про раптову, несподівану і таємничу смерть, де не беруть до уваги можливості убивства і навіть не вдаються до спроб вивчити обставини цієї смерті” [Швейцер, s. a.: с. 5]. Разом із тим руйнування СРСР спричинилося до таких

тектонічних зрушень на геостратегічній карті світу, які зумовили ще більше поширення і поглиблення бідності й нерівності в усіх трьох світах — “першому” (“ядрі”), “другому” (“напівпериферії”) і “третьому” (“периферії”).

У країнах “першого” світу, де проживає “золотий мільярд” планети, після розпаду СРСР як альтернативи капіталізму соціальна допомога, “державна загального благоденства”, державний сектор економіки, кейнсіанство і пошук “третього шляху” розвитку (як “золотої середини” між капіталізмом і соціалізмом) стали об’єктом жорсткої критики з боку неолібералів, які вдалися до політики “соціального реваншу”. Квінтесенція останньої полягала в тому, щоби позбавити трудовий народ тих поступок, що були завойовані у важкій боротьбі з капіталом або на які капітал мусив піти під впливом успіхів реального соціалізму в СРСР і країнах Східної Європи. Таким чином, 1990-ми роками в капіталістичному світі розпочався новий перерозподіл національного доходу і багатства, що мали звести нанівець останні залишки рузвельтівського “Нового курсу” у внутрішній політиці на Заході й відновити ситуацію, що існувала в Старому і Новому світі до Великої депресії 1929–1933 років і влаштуувала багатих і надбагатих.

У країнах “другого” світу, до якого належали СРСР і соціалістичні країни Східної Європи, із руйнуванням СРСР були зруйновані також єдиний народногосподарський комплекс СРСР та співпраця в рамках Ради Економічної Взаємодопомоги. Це спричинило дезінтеграційні процеси в усюму “постсоціалістичному” просторі, котрі у поєднанні з лікуванням “хворих” постсоціалістичних економік неоліберальними методами призвели до тривалої стагнації й деградації переважну більшість нових країн. Найважчих випробувань зазнали колишні радянські республіки СРСР, де жертвами розвалу єдиного народногосподарського комплексу СРСР виявилися єдина енергетична система, єдина транспортна система, єдина грошово-кредитна система, єдиний інформаційний і науково-технологічний простір. За цих умов, як наголошує американський дослідник Стивен Коен, “Союз був не так “повалений”, як “розібраний” невеликою групою високопоставлених радянських чиновників на чолі з Єльциним у боротьбі за владу і власність” [Коэн, 2001: с. 39], а здійснення в Росії реформ під егідою американської “транзитології”, або “науки про перехід”, завершилося тим, що “транзитологи, по суті, підписали вирок усім громадянам Росії середнього і старшого віку” [Коэн, 2001: с. 41]. Те саме можна сказати і про реформістські діяння американських транзитологів в інших країнах СРСР.

У країнах “третього” світу, облутаних на той час непомірними зовнішніми боргами, становище після демонтажу світової соціалістичної системи суттєво погіршилося у зв’язку із майже цілковитим згортанням економічної співпраці з ними колишніх країн-учасниць РЕВ, а також у результаті відсутнього скорочення іноземної допомоги їм з боку індустріально розвинених західних держав. Після руйнування СРСР і припинення боротьби між двома системами за розширення впливу у світі, що розвивається, США та інші західні держави обмежили свій інтерес до нього лише тими країнами, що мають важливе військово-стратегічне становище у світі чи володіють багатими запасами дефіцитних корисних копалин. Ставлення багатої “глобальної Півночі” до країн бідного “глобального Півдня” зводиться до того,

щоб не заважати їм умирати. “Глобальна Північ” щосили стягує з них належну їй зовнішню заборгованість, що змушує низку країн “глобального Півдня” у наш час витратити майже всю виручку від експорту саме на обслуговування зовнішніх боргів. Зараз країни “третього” світу діють у річищі навіязаних їм Заходом так званих модернізації та глобалізації. З якою метою були розроблені ці “теорії”, розповів у своїй лекції “Теорія модернізації і глобалізації: хто і навіщо їх вигадував”, яку він прочитав 17 січня 2007 року в Москві, американський професор К.Калгун. На особливу увагу заслуговує його визнання, що “жаргон глобалізації – не теорія, теорії практично немає, тоді як жаргон, слова, пов’язані з глобалізацією, дуже популярні. І вельми цікаво те, що ці слова найпопулярніші в тих країнах, які через відірваність від світової капіталістичної системи намагаються в неї повернутися” [Калхун, s.a.].

Однією із головних перешкод на шляху подолання депривації, фрагментації і маргіналізації сучасного світу є асиметрична взаємозалежність у відносинах між “центром” і “периферією”. Відомий угорський економіст академік Т.Сентес, який усебічно досліджував цю проблему, виокремлює такі головні елементи асиметричної взаємозалежності розвинених країн і країн, що розвиваються: 1) асиметричні патерни міжнародної торгівлі товарами та послугами; 2) асиметричні відносини власності, що є результатом іноземних прямих інвестицій (ПІІ); 3) асиметричні відносини, що складаються внаслідок міграції праці і надання “технічної допомоги”; 4) асиметрична взаємозалежність у міжнародних фінансових і валютних відносинах; 5) асиметрична взаємозалежність у переданні технологій; 6) асиметрична взаємозалежність в інформаційних потоках [Szentés, s. a.: p. 101–128]. Отже, очевидно, що без усунення цих бар’єрів у відносинах між “центром” і “периферією” всі проекти глобальної модернізації приречені на провал і залишаться благими побажаннями для країн “другого” і “третього” світу.

Провідні позиції в підтримці глобальної асиметрії й глобальної нерівності в сучасному світі посідають Сполучені Штати. Основи зовнішньополітичного курсу США в цьому плані були сформульовані американським дипломатом, відомим під псевдонімом “містер Ікс”, Джорджем Кеннаном, який ще 1948 року писав: “Ми маємо приблизно половину всесвітнього багатства..., але тільки 5% його населення... У цій ситуації... наше реальне завдання майбутніми роками полягатиме в тому, щоб розробити таку систему відносин, яка дасть нам змогу підтримувати стан нерівності... Щоб досягти цього, ми маємо позбутися всілякої сентиментальності та мрій... зосередитися повсюдно на наших безпосередніх національних цілях ... [і] розв’язувати це завдання в прямих поняттях сили. Чим менше нам перешкоджатимуть у цьому ідеалістичні гасла, тим краще” (цит. за: [Frank, 2005]). Реалізації цього завдання впродовж усіх повоєнних років повною мірою була підпорядкована зовнішня політика і стратегія США.

Політику пограбування “третього світу” здійснюють у повоєнні роки не лише США, а й інші розвинені капіталістичні країни, насамперед “сімки”.

Переконалим прикладом справжніх цілей “наздоганяльного” розвитку, навіязаного США й іншими західними країнами всьому світу після розпаду СРСР, слугує ототожнення неоліберальної глобалізації з модерніза-

цією з метою обґрунтування “радикальних економічних реформ” відповідно до імперативних настанов західних фінансово-економічних інститутів, особливо “тріади” СБ-МВФ-СОТ, що є головними рушіями сучасної глобалізації під егідою імперіалізму США. Що являють собою названі інститути, переконливо доводять американські соціологи К.Корґен і Дж.Вайт, які пишуть: “Світова організація торгівлі (СОТ), що наглядає за дотриманням умов глобальної торгівлі; Міжнародний валютний фонд (МВФ), що управляє глобальними фінансовими ринками; і Світовий банк, що надає позики для економічного розвитку, переважно контролюються країнами глобальної Півночі і перебувають під впливом глобальних корпорацій. Загалом ці організації справляють сумарний вплив на збільшення влади і багатства країн глобальної Півночі й водночас зменшують владу, добробут і якість життя в країнах глобального Півдня” [Korgen, 2007: p. 79]. Для ілюстрації цього становища автори посилаються на те, що позики МВФ і СБ від 1984-го до 1990 року обернулися для країн глобального Півдня “перекачуванням” багатств і ресурсів у країни глобальної Півночі на суму понад 150 млрд дол. Це — результат того, що країни Африки, Латинської Америки і більшість країн Азії володіють незначною переговорною силою й не можуть конкурувати в сучасній економічній системі, значною мірою контрольованій Заходом. Несправедливий устрій світової економіки, що сформувався за доби колоніалізму і ще більше розширився в епоху неокolonіалізму, забезпечує всі переваги глобалізації багатим країнам, через що бідні країни стають ще біднішими.

Як принаду “глобалізації для всіх” країнам “другого” і “третього” світу було підкинута ідея “наздоганяльного розвитку”, що нібито потенційно веде всі країни до повторення досвіду господарського розвитку США й досягнення американського рівня життя і споживання на додаток. Хоча на цей час учені довели, що для реалізації цього завдання довелось би добудувати до планети Земля ще принаймні три-чотири такі планети, в цю фантазмагорію продовжують вірити сотні мільйонів обивателів на Землі, які мріють про настання “світлого капіталістичного майбутнього”. Вагомий внесок у підтримання цієї наївної віри роблять такі адвокати неоліберальної глобалізації на Заході, як оглядач газети “Нью-Йорк Таймс” Томас Фрідман. Перу останнього належить два бестселери — “Lexus і олива” і “Плоский світ”, в яких розглянуто “три великі епохи глобалізації”. На його думку, Глобалізація 1.0 розпочинається з відкриття Нового Світу Колумбом, її головними рушійними силами були окремі країни. Глобалізація 2.0, що тривала приблизно від 1800-го до 2000 року із перервами, спричиненими двома світовими війнами і Великою депресією, розвивалася в основному з поширенням багатонаціональних і транснаціональних компаній. Глобалізація 3.0 розпочинається приблизно 2000 року в результаті впровадження низки технологічних нововведень, особливо ІКТ. Такий підхід до періодизації та визначення рушійних сил глобалізації дає можливість залишити за дужками історії і знищення корінних народів Америки переселенцями зі Старого Світу, і работоргівлю між африканськими країнами та США, і імперські війни, і колонізацію та неокolonізацію країн Азії, Африки й Латинської Америки старими та новими глобалізаторами.

Глобалізація 3.0, на думку Т.Фрідмана, має потенціал “для глобальної співпраці і конкуренції, що тепер доступний *окремій особистості*”, “дає змогу підключитися до гри величезній масі людей, і брати участь у ній будуть всі кольори людської веселки” [Фридман, 2006: с. 16, 17]. Зрештою, як зазначає автор, “глобальне поле для конкурентної гри вирівнюється. Світ стає плоским” [Фридман, 2006: с. 13]. Нав’язування думки про нібито наявне вирівнювання світу для успішної конкуренції розвинених країн і країн, що розвиваються, за умов глобалізації рівносильне пропозиції будь-кому із читачів або авторів нашого часопису спробувати виграти бій в одного із братів Кличків. Утім, Фрідман не самотній у своєму фантомному баченні глобалізації та її соціальних наслідків для “плоского світу”, в якому буцімто відбувається вирівнювання умов не тільки конкуренції, а й життя для “всіх кольорів людської веселки”. Не меншим панегіриком сучасній глобалізації в цьому плані є також книжка шведського економіста Югана Норберга “На захист глобального капіталізму”, перший розділ якої називається “Із кожним днем життя стає дедалі кращим...”, а в другому стверджується, що “Найліпший спосіб боротьби з бідністю — дати людині можливість самій вибратися зі злиднів” [Норберг, 2007: с. 71]. Перелік подібних публікацій на “задану тему” можна було б продовжити, але навряд чи в цьому є практичний сенс і здоровий глузд з огляду на очевидне поглиблення прірви між багатими і бідними країнами та між багатими і бідними в усіх країнах у всіх трьох світах, про що і йтиметься далі у пропонованій статті.

Насправді глобалізація як вона є для майже половини населення Землі — людей, які намагаються вижити на 1–2 дол. на день, є далеко не тим процесом, що веде до перемоги демократичного і справедливого, егалітарного і “плоского” світу. І здійснюється вона далеко не з метою створити умови людству, щоб “жити єдиним людським співжиттям”. У цьому контексті, на мою думку, куди більше відповідає історичній правді й дійсності вельми слушна характеристика глобалізації, що міститься на шпальтах часопису Тартуського університету “*Interlitteraria*”: “На зорі ХХІ століття глобалізація як новий модний концепт узурпувала теоретизування в усіх сферах людського досвіду і справила серйозний вплив як на гуманітарні й соціальні науки, так і на мистецтво, літературу і повсякденне життя. Під час глобалізації як найостаннішого вираження п’яти століть тріумфальної західної модернізації вільний ринок і демократія проголошуються єдиними цілями розвитку людського суспільства. Що насправді рішуче перемагає сьогодні, так це одвічне мирське всеосяжне споживання й ідеалізація ринку, який пожирає всі інші виміри людського існування і перетворюється на якийсь кінцевий і водночас завжди недосяжний порт прибуття” [Tlostanova, 2006: р. 57].

Сучасний глобальний світ у лабетах бідності й нерівності

Аналіз світового розвитку наприкінці ХХ — на порозі ХХІ століть свідчить, що асиметричність розвитку країн, що належать до трьох різних світів, не тільки не була подолана за умов неоліберальної глобалізації, а й ще

більше розширилася. Підтримка такої асиметричності не просто відповідає корінним інтересам індустріально розвинених капіталістичних країн, а й слугує однією з найважливіших передумов виживання їх у XXI столітті. Як пише російський дослідник Марк Голанський: “Якби система СКГ (світового капіталістичного господарства. — А.А.) виявилася без нинішніх країн, що розвиваються, її потенціал розвитку помітно зменшився би. Випуск продукції до 2015 р. не зміг би сягнути і двох третин від рівня 1980 року, а випуск продукції на душу населення — навіть половини... Система СКГ зможе зберегтися тільки у разі утримання країн, що розвиваються, в цій системі. Про це свідчить той факт, що розширене відтворення суспільного капіталу в системі СКГ можливе лише за наявності в ній країн, що розвиваються” [Голанський, 1992: с. 58, 59]. У зв'язку з “падінням” багатьох країн “другого світу” у “третьій світ” після розпаду світової соціалістичної системи те саме тепер стосується і нинішніх “постсоціалістичних” країн.

Щоби тісніше прив'язати країни “третього світу” і країни з “перехідною економікою” до капіталістичної колісниці з метою обслуговування її інтересів, їм була нав'язана ідея про “наздоганяльний” розвиток як про правильний шлях проведення модернізації й досягнення “просперіті” (процвітання) за образом і подобою США та інших розвинених західних країн. Головна загроза народам світу з боку цієї ідеології як складової американського глобалізму полягає в тому, що вона інтенсивно впроваджує в суспільну свідомість міфи про сприятливі перспективи “наздоганяльного” розвитку. Це, як правило, веде більшість країн, що повірили в можливість успішного повторення західного досвіду, щоб “жити, як в Америці чи Європі”, фактично до залежного розвитку і позбавляє їх вибору інших, більш вигідних і раціональних шляхів включення в сучасну, обтяжену глибокими суперечностями глобалізацію. У цьому контексті російський дослідник Б.Шапталов слушно зазначає: “Так звана “країна наздоганяльного розвитку” — це держава, що не використовує методів економічної експансії й тому змушена спиратися на внутрішні джерела накопичення: експлуатувати село, вести екстенсивне господарство, здійснювати масований експорт сировини навіть у період падіння цін на нього. Країна наздоганяльного розвитку — парія прогресу. Стати країною “випереджувального розвитку” можна лише створивши свій економічний механізм експансії” [Шапталов, 2008: с. 53]. У протилежному разі “наздоганяльна” країна потрапляє в ситуацію Зенонового Ахілла, який не може наздогнати черепаха, бо хоч би куди він прийшов, черепаха там уже побувала.

Для надання більшої переконливості своїм вигадкам про благодетельність західної чи американської моделі розвитку для країн, що розвиваються, і колишніх соціалістичних країн, “глобалізатори” часто ставлять за приклад досягнення і вельми високі темпи зростання в Індії як одному із найпотужніших локомотивів світової економіки, що глобалізується. При цьому вони навмисно залишають за дужками те, що, за розрахунками спеціалістів Програми розвитку ООН (ПРООН), Індії за збереження наявних у 2000–2005 роках тенденцій зростання доведеться чекати до 2106 року, щоб наздогнати країни з високим доходом. Значно гіршими виглядають перспективи конвергенції з “першим” світом інших країн напівпериферії та пе-

риферії. Якби в країнах із високим доходом зростання сьогодні зупинилося, ідеться в “Доповіді про розвиток людини–2005”, а в Латинській Америці й Африці на південь від Сахари воно б тривало в нинішніх темпах, Латинська Америка наздогнала би країни з високим доходом не раніше 2177 року, а Африка — не раніше 2236-го. “Більшість регіонів, що розвиваються, відстають, а не наздоганяють багаті країни, — наголошується в названому вище звіті. — Нерівність в абсолютних доходах між багатими і бідними країнами зростає, незважаючи на вищі темпи зростання в країнах, що розвиваються, саме тому, що початковий розрив у доходах був дуже значний. Якщо середні доходи зростуть, наприклад, на 3% в Африці на південь від Сахари та в європейських країнах із високим доходом, то абсолютний приріст становитиме в Африці 51 дол. на людину, а в Європі — 854 дол.” [Доклад о развитии человека, 2005: с. 43–44].

Неоліберальні утопії глобального капіталізму, висунуті колишнім головним економічним радником генерала А.Піночета, австрійським професором Фрідріхом Гаєком і його послідовниками з “чиказької школи”, на порозі ХХІ століття зазнали фіаско. Всупереч їхнім обіцянкам покласти край на підставі неоліберальної парадигми масовому безробіттю і злидням, обмеженню можливостей людини праці та жорсткій класовій диференціації в сучасному суспільстві, неоліберальна глобалізація перетворила мільйони трудящих на “зайвих” і бідних людей, позбавила їх надії на краще майбутнє, поглибила прірву між бідними і багатими країнами та між заможними і незаможними всередині і перших, і других до безпрецедентних розмірів. У 1960 році, за даними ПРООН, відношення доходів найбагатших 20% населення світу і найбідніших 20% мешканців нашої планети становило 30 до 1. У 1994 році це відношення вже дорівнювало 78 до 1. За визнанням ПРООН, для багатьох країн світу 1990-ті роки були десятиліттям відчаю. Напередодні вступу в нове століття 54 країни стали біднішими, ніж у 1990-му. У 21 країні ще більше людей голодували; у 14 — ще більше дітей вмирили у віці до п’яти років; у 34 — знизилася очікувана тривалість життя. У те саме десятиліття, що передувало вступу людства в нове тисячоріччя, зростання середнього доходу на душу населення було нижчим за 3% у 125 країнах, що розвиваються, і “перехідних” країнах, у 54 країнах воно знизилося, у тому числі в 17 країнах Східної Європи і СНД [Human Development Report, 2003; р. 2–3]. У зв’язку із втягуванням глобальної економіки у нинішню економічну кризу, яка, за прогнозами багатьох економістів зі світовим ім’ям, буде не менш тривалою і руйнівною, ніж Велика депресія 1929–1933 років, є всі підстави припускати, що наведені соціальні індикатори, котрі характеризують людський розвиток, у 2010-ті роки будуть гіршими, ніж у “десятиліття відчаю”.

Обіцянки неоліберальних теоретиків досягти в руслі глобалізації “процвітання” для всіх трансформувалися в глобалізацію злиднів і розпачу, економічної нерівності й соціального виключення. У пастку неоліберальної економічної глобалізації на зламі двох століть передусім потрапили колишні колоніальні та соціалістичні країни. Як свідчить “Доповідь про розвиток людини–2005”, найбагатшим 20% населення світу зараз належить 75% усіх світових доходів, бідним 40% — лише 5%, а найбіднішим 20% —

лише 1,5% світового доходу; 40% найбідніших людей у світі (а це приблизно 2 млрд людей) живуть менш ніж на 2 дол. на день. У цій доповіді також зазначено, що “в Центральній та Східній Європі і в СНД відбулося значне збільшення злиднів. Людей, що живуть менш ніж на 2 дол. на день, у Центральній та Східній Європі та в СНД побільшало від 23 млн у 1990 році до 93 млн у 2001 році, або з 5 до 20%” [Доклад о развитии человека, 2005: с. 42].

Соціальна поляризація сучасного світу чітко проглядається на прикладі умовної моделі планети Земля, зменшеної для наочності відомим мексиканським письменником Карлосом Фуентесом до розмірів одного невеличкого містечка із населенням 100 осіб. За його розрахунками, у такому населеному пункті 6 вихідцям зі США належатиме 59% усього багатства, 80 людей житимуть у домівках для бідних людей, 70 не вмітимуть читати, 50 зазнаватимуть недоїдання, лише в одного з них буде університетська освіта і тільки один матиме власний комп'ютер [Gomes, s.a.]. Таким чином, “глобалізація по-американському”, особливо після її переведення на неоліберальні рейки, практично ігнорує потреби людей праці в усіх країнах. Інтенсивний наступ буржуазної держави та капіталу на життєвий рівень і демократичні права трудового народу спричинив відчуженість основної маси населення від трудового процесу за доби панування ТНК і глобалізації, що поставило під загрозу можливість нормального відтворення індивіда як соціальної одиниці, в результаті чого на планеті розгорнулася *культурно-цивілізаційна криза* [Суматохіна, 2006: с. 618]. У рамках цієї кризи значно погіршилося соціально-економічне становище трудящих у країнах усіх трьох світів, особливо напівпериферії і периферії. “Відтак, — зазначає російський учений Х.Барльбаєв, — поки існують злидні та голод в економічно відсталих країнах, західна громадськість не може вважати себе гуманною. Понад те, наявні у західних країнах уявлення, що в крайньому разі на земній кулі можуть залишитися 20% жителів країн “золотого мільярда”, а решта 80% населення стануть “зайвими”, свідчить про наявність там фашистських і расових точок зору, що суперечать людяності і людству” [Барльбаєв, 2007: с. 209].

Трансформація історичного капіталізму в неоліберальний імперіалізм у 1980-ті роки перетворила неолібералізм на своєрідний “мейнстрим”, у панівне економічне вчення, що його “гіперглобалісти” наділяють магічною здатністю забезпечити соціально-економічне зростання і розвиток. Утім, насправді квінтесенція неолібералізму зводиться до політики, що усуває всі обмеження на шляху руху капіталу, а також усі закони, що захищають працівників, споживачів і пересічних громадян від влади і свавілля капіталу. Неолібералізм звужує повноваження держави в частині регулювання капіталу за одночасного розширення повноважень держави в інтересах капіталу [Lebowitz, 2009: р. 23]. В інтерпретації заслуженого професора Міського університету Нью-Йорка Девіда Гарві, неолібералізм є класовим проектом, який під прикриттям неоліберальної риторики про індивідуальну свободу, особисту відповідальність, приватизацію і вільний ринок має на меті відновлення і консолідацію класової влади [Harvy, s. a.], тобто влади, що стоїть на сторожі інтересів капіталу і сприяє максимізації прибутків шляхом посилення експлуатації праці й підриву його можли-

вості чинити опір капіталу. Від початку 1980-х років неоліберальна політика почала домінувати в усьому світі. Це сталося завдяки посиленню глобального впливу таких організацій, як МВФ, Світовий банк і Організація економічної співпраці та розвитку (ОЕСР). У новому глобальному процесі радше споживання, ніж виробництва, стало підґрунтям розпізнавання “свого”, що призвело до вагомій втрати працею своєї сили й ідентичності [Уописи, 2008: р. 53]. З іншого боку, неоліберальна політика відкрила магістральний шлях до нестримного збагачення і зосередження в руках панівної еліти переважної частини або майже половини національного багатства (див. табл. 1).

Таблиця 1

Частка багатства, зосередженого в руках 10% дорослого населення в різних західних країнах, 2000, %

<i>Країна</i>	<i>Багатство, що належить вищим 10%</i>
Швейцарія	71,3
Сполучені Штати Америки	69,8
Данія	65,0
Франція	61,0
Швеція	58,6
Велика Британія	56,0
Канада	53,0
Норвегія	50,5
Німеччина	44,4
Фінляндія	42,3

Джерело: [Domhoff, 2005].

Усупереч обіцянкам “глобалізаторів”, неоліберальна економіка слугує не забезпеченню життєвих потреб і демократичних прав трудового народу, а створенню “режиму найбільшого сприяння” для накопичення капіталу за умов “вільного підприємництва”, що відкриває шлях великому бізнесу до максимального вгамування “жаги наживи”. Це проглядається в основних документах СБ-МВФ-СОТ, ЄС та інших глобальних і регіональних інститутів, які встановлюють “правила гри” на світових ринках в інтересах ділового і фінансового світу і фактично ігнорують потреби праці. Як приклад такого штибу можна послатися на Лісабонську угоду, що заступила місце проваленої “Євроконституції”. У цьому документі налічується 410 статей, в яких слово “ринок” ужито 63 рази, “конкуренція” — 25 разів, а “соціальний прогрес” згадується лишень тричі, “повна зайнятість” — один раз і “безробіття” — жодного разу. У зв’язку з цим голова ради Транснаціонального інституту, відомий французький політолог і соціолог Сьюзан Джордж пише: “Марксистисти поставили експлуатацію у центр свого дискурсу... Бути експлуатованим сьогодні є майже привілеєм. Реальна проблема полягає в тому, що глобалізація оволодіває найкращими й залишає інших за бортом.

Звісно, вона експлуатує, але ще більшою мірою вона виключає... Є величезні регіони, до яких драйвери глобалізації виявляють незначний інтерес або не виявляють жодного інтересу. Сьогоднішня глобалізація не зацікавлена у сотнях мільйонів людей, котрі не зайняті виробничою працею в рамках ринкової системи або споживають так мало, що їх навіть важко обліковувати” [George, 2008].

В історичному контексті, як зазначає І.Валерстайн, ідеологія неоліберальної глобалізації — це далеко не нова ідея, великі й ефективні капіталістичні підприємства давно мріяли прибрати уряди зі свого шляху, що веде до панування на світовому ринку. Для досягнення цієї мети всі уряди мали, по-перше, дозволити таким корпораціям вільно перетинати будь-які кордони з їхніми товарами і капіталами; по-друге, відмовитися від свого права володіти такими ефективними підприємствами, проводячи приватизацію усього, що перебуває в їхній власності; по-третє, зводити до мінімуму, якщо не можна анулювати, будь-які й усі соціальні виплати населенню. Ідеологія неоліберальної глобалізації багато років ширяла в ділових колах, поки не дістала підтримки з боку урядів у США і Великій Британії в період правління Р.Рейгана і М.Тетчер у 1980-ті роки, а також головних міжурядових фінансових інститутів — СБ і МВФ, що розробили спільними зусиллями Вашингтонський консенсус, який обіцяв усім країнам відновити економічне зростання і подолати глобальну стагнацію прибутків. Неоліберальний наступ виявився успішним у політичному плані, позаяк перевів на рейки капіталістичного розвитку практично всі країни світу, але провальним в економічному плані. “Єдина проблема із цим величезним політичним успіхом полягала в тому, що він не супроводжувався економічним успіхом. Стагнація прибутків на промислових підприємствах тривала в усьому світі. Піднесення на ринках цінних паперів повсюдно ґрунтувалося не на виробничому прибутку, а значною мірою на спекулятивних фінансових маніпуляціях. Розподіл доходів між країнами в усьому світі та всередині країн став украй асиметричним — відбулося неймовірне збільшення доходів верхніх 10% і особливо верхнього 1% світового населення, проте реальні доходи переважної частини іншого населення світу водночас упали” [Wallerstein, 2007], — пише Імануїл Валерстайн.

Колосальна нерівність у розподілі доходів між багатими і бідними чітко простежується зараз в усіх країнах — і багатих, і бідних. До того ж постійне зростання надлишкового населення в усіх містах, покликаних бути центрами зростання, розвитку і “просперіті” в глобальному соціально-економічному просторі, неухильно веде до перетворення сучасного світу на “планету нетрів”. Ситуація в містах обтяжується тим, що вихідці з країн “третього” світу більше не асимілюються в “першому” світі, а живуть у ньому в замкнених етнічних гетто, що поступово веде до “третьосвітізації” країн “ядра”. У цьому контексті, на думку професора Каліфорнійського університету в Берклі Майкла Девіса, “майбутнє людської солідарності залежить від агресивної відмови нових міських бідних верств змиритися з їхньою термінальною маргінальністю в межах глобального капіталізму” [Davis, 2006: р. 202]. Майже десять років тому, за день до свого виходу у відставку, глава МВФ Мішель Камдесью зробив таке зізнання: “Розширюваний розрив між бага-

тими і бідними країнами є морально обурливим, економічно руйнівним і потенційно соціально вибухонебезпечним. Недостатньо збільшити розмір пирога. Не менш істотне значення має те, як він розподіляється” (цит. за: [Pizzigati, 2008]). Із цим висновком глави МВФ не можна не погодитися, але слід додати, що це стосується також постійного поглиблення прірви між багатими і бідними всередині як бідних, так і багатих країн. Адже концентрація багатства, з одного боку, і накопичення бідності, злиднів і нерівності — з іншого, в країнах “багатої глобальної Півночі” набули жахливих розмірів, масштабів і пропорцій.

За даними часопису *Forbes*, що були наведені на його сторінках у березні 2008 року, у світі налічується 1125 мільярдєрів. Загальна сукупна вартість їхнього майна за відрахуванням зобов'язань — 4,4 трлн дол. За наявними даними, 1125 мільярдєрів мають сьогодні більше багатство, ніж половина дорослого населення Землі [Pizzigati, 2008]. До яких соціальних наслідків може призвести такий грабунок народонаселення світу? На думку М. Камдесью, подальше ігнорування несправедливості у справі розподілу національного багатства завершиться тим, що світ неминуче стане свідком “конфронтації, насильства і громадянських заворушень” [Pizzigati, 2008]. Було б наївним очікувати, що мільйонам пригноблених і виключених вдасться поліпшити своє становище за умов неоліберальної глобалізації, що має зовсім протилежні цілі. Характеризуючи ці цілі, професор Індонезійського університету в Джакарті Решмі Банерджі пише: “Сьогодні глобалізація впливає на кожен аспект нашого життя і створює нові соціоекономічні зміни. Вона відкрила кордони не тільки для торгівлі, конкурентних ринків та інформації, а й для зорієнтованих на досягнення прибутків корпорацій, нерівності й маргіналізації бідних і непривілейованих... Глобалізація матиме успіх лише в тому разі, якщо вона буде чесною, справедливою і принесе рівність більшості населення” [Banerjee, 2009].

За досягнення цих цілей під гаслами “Інший світ можливий!” і “Люди вище прибутків” сьогодні борються мільйони антиглобалістів і альтерглобалістів. На думку багатьох західних соціологів, повторення революції “нових лівих” 1968 року на Заході не за горами, оскільки глобальний капіталізм не залишає молодому поколінню жодної перспективи ані в “першому”, ані в “другому”, ані в “третьому” світі. Провісником антикапіталістичної бурі, що насувається, слугують молодіжні протести проти неолібералізму, котрі охопили нещодавно всі континенти нашої планети. Попри скорочення ролі організованої праці в масових рухах соціального протесту наприкінці ХХ століття було б наївним очікувати, що світовий робітничий клас, знедолений глобалізацією по-американському, безмовно погодиться зі своєю долею в цьому світі. Такого висновку доходять у своїй монографії “Зражений соціалізм” американські автори Р.Кіран і Т.Кенні, які зазначають: “Суперечності, що спричинилися до 1917 року, й досі посилюються і призведуть до нових спроб звільнення робітничого класу. Урахування уроків із руйнування Радянського Союзу є найліпшим способом як зберегти пам'ять про нього, так і забезпечити, щоб така катастрофа ніколи не повторилася знову” [Keegan, 2004: р. 205]. І хоч би як розвивалися світові події в найближчому майбутньому, сьогодні ясно одне: історичний капіталізм, яким ми знали його у

XX столітті, остаточно пішов у минуле. Сьогодні світ стоїть на порозі переходу до нової парадигми розвитку. Якою вона буде, таким буде і прийдешній світ у XXI столітті, або, можливо, його не буде взагалі, якщо людству не вдасться приборкати невгамовну жадібність і варварство.

Ескалація бідності й нерівності в епіцентрі глобального капіталізму

Осередком жадібності та варварства у світі капіталу на зламі століть стали США. Презентуючи свій план реорганізації економічного механізму країни, президент США Барак Обама 17 червня 2009 року назвав основною причиною нинішньої кризи безконтрольну жадібність передусім фінансових інститутів у результаті значного поширення “культури безвідповідальності” не тільки в діловому середовищі, а й на різних рівнях урядової й адміністративної влади в США [Remarks, 2009]. Згідно з коефіцієнтом Джині¹, розрахованим ООН за даними, доступними у 2008 році, у найбагатшій країні капіталістичного світу — США — був найвищий рівень нерівності в розподілі доходів між домогосподарствами у високоіндустріалізованих країнах. За цим показником США трохи випереджали Шрі-Ланку, перебуваючи на одному рівні з Ганою і Туркменістаном [Eley, 2010].

Індекс Джині у США становив 40 у 2000 році, аналогічний середній показник для 15 країн — членів ЄС у 2000-му дорівнював 34. У тому ж році кожна окремо взята європейська держава була більш егалітарною, ніж Сполучені Штати і ніж будь-який зі штатів, що входять до складу США [Kingston, 2007: р. 59, 61]. Зараз найбільша рівність у сучасному світі спостерігається у скандинавських країнах (найнижчий показник у цьому плані має Швеція — 0,23). Останніми роками коефіцієнт Джині в ЄС загалом становив 0,31, а США за розподілом доходів стали сусідами Камеруну, Берега Слонової Кістки, Уругвая і Ямайки [U. S. Productivity, 2010]. Назагал США “процвітали” у диференціації доходів і концентрації багатства в процесі здійснення неоліберальних реформ: коефіцієнт Джині збільшився у Сполучених Штатах від 0,35 у 1965 році до 0,44 у даний час [Gudrais, 2008]. Заради легітимації такої безпрецедентної економічної нерівності в США та інших розвинених західних капіталістичних країнах нестримне споживання і “жага наживи” в будь-який спосіб були зведені наприкінці XX століття в ранг чеснот, а протестантська етика була віддана забуттю і поступилася місцем гедонізму, особливо в олігархічних і плутократичних колах. Останній приклад такого роду — весілля доньки колишнього президента США Біла Клінтона і нинішнього держсекретаря США Гіларі Клінтон — Челсі Клінтон, що обійшлась її батькам у 3 млн дол., тоді як кожен шостий америка-

¹ Коефіцієнт Джині — це статистичний показник, що характеризує диференціацію грошових доходів населення у вигляді рівня відхилення фактичного розподілу доходів від абсолютно рівного розподілу їх між усіма жителями країни. Коефіцієнт Джині (G) може набувати значень від нуля до одиниці ($0 \div 1$). $G = 0$ означає рівномірний розподіл, $G = 1$ — граничний випадок, коли ознаку має лише одна людина. Індекс Джині — це коефіцієнт Джині, виражений у відсотках.

нець живе на продовольчі талони, 22% населення країни становлять безробітні й 17% покладаються на соціальну допомогу, аби вижити [Roberts, 2010].

Останніми роками адресати скромної соціальної допомоги у США почали зазнавати стигматизації з боку американської капіталістичної держави. Збагачення багатих за рахунок бідних призвело у США до появи страсти “працюючих” бідних — найманих працівників, зайнятих незрідка повний робочий день, але із заробітною платою, нижчою за офіційний рівень бідності. “Неспростовним фактом є те, що від 1975 року чотири п’ятих американських домогосподарств відчувають стагнацію або навіть падіння їхнього соціального й економічного добробуту. Тоді як верхні 20 відсотків за розподілом доходів стали ще багатшими і заможнішими, решта країни працює ще важче за менші гроші й деякі додаткові виплати, тоді як суспільна охорона здоров’я й освіта і далі деградують” [Massey, 2005: р. 3], — зазначає американський дослідник сучасних проблем неолібералізму в США Д.Мессі.

Постійне поглиблення прірви між багатими та бідними у США дедалі частіше приводить дослідників глобалізації до висновку про те, що “американська економіка — це соціалізм для багатих” [Guerrero, 2008]. У цьому контексті слід наголосити, що наступ неоліберального капіталізму на життєві інтереси трудового народу в США призвів до безпрецедентної економічної диференціації в країні. За даними американського соціолога Лізи Кейстер, на початку XXI століття верхній 1% власників багатства в США володів більш як третиною вартості всього майна американських домогосподарств (за відрахуванням зобов’язань), найбагатші 400 американців є власниками більших статків, ніж найбідніша половина населення країни, а середня вартість майна за відрахуванням зобов’язань чорних домогосподарств становила менше 10% майна білих домогосподарств [Keister: 2005, р. 18–20]. У 2004 році верхні 10% американських домогосподарств мали у власності 70% вартості зазначеного вище майна за відрахуванням зобов’язань, тоді як 16% домогосподарств мали нульову чи негативну вартість цього майна за відрахуванням зобов’язань [Keister: 2008, р. 1238]. Нічого подібного не було в історії США від 1920-х років, що передували втягуванню країни у Велику депресію, котра, як відомо, ледь не завершилася тотальним крахом усієї світової капіталістичної системи.

У 2009 році 4,1% американських домогосподарств-мільйонерів мали у своєму розпорядженні активи (від державних цінних паперів та облігацій до грошових ринкових заощаджень, без урахування нерухомого майна і предметів розкоші), що становили 55,2% усього національного багатства країни. У передкризовому 2007-му ці показники становили відповідно 4,6% і 55,1%. Таким чином, незважаючи на те, що кількість домогосподарств-мільйонерів дещо зменшилася в США у кризові роки, частка їх у національному багатстві зростає. У наш час у жодній іншій країні світу, крім багатих нафтою країн Близького Сходу, домогосподарства-мільйонери не утримують у своїх руках таку величезну частину національного багатства країни, як у США [Pizzigati, 2010a]. Показово, що у 2010 році на частку домогосподарств, що володіють активами не менш як 5 млн дол., у США припадало

29% національного багатства, в Європі у два з лишком рази менше — 14%, в Японії більш ніж утричі менше — 8% [Pizzigati, 2010b]. Світовим лідером за кількістю домогосподарств-мільйонерів є США, за часткою їх у складі всіх домогосподарств країни — Сінгапур (див. табл. 2). Загалом у світі 2009 року налічувалося 11 млн домогосподарств-мільйонерів (трохи менше 1% усіх домогосподарств), і вони володіли 38% світового багатства, або 111 трлн дол. (у 2008 році — 36%) [Арре, s.a.].

Таблиця 2

Концентрація домогосподарств-мільйонерів у сучасному світі*

<i>Кількість домогосподарств-мільйонерів (тис.)</i>		<i>Відношення домогосподарств-мільйонерів до всіх домогосподарств країни (%)</i>	
1. Сполучені Штати Америки	4715	1. Сінгапур	11,4
2. Японія	1230	2. Гонконг	8,8
3. Китай	670	3. Швейцарія	8,4
4. Велика Британія	485	4. Кувейт	8,2
5. Німеччина	430	5. Катар	7,4
6. Італія	300	6. Об'єднані Арабські Емірати	6,2
7. Швейцарія	285	7. Сполучені Штати Америки	4,1
8. Франція	280	8. Бельгія	3,5
9. Тайвань	230	9. Ізраїль	3,3
10. Гонконг	205	10. Тайвань	3,0

* Дані BCG Global Wealth Market-Sizing Database, 2010.
Джерело: [Global Wealth, 2010].

Статки багатіїв і надбагатіїв у США останніми десятиліттями зростають швидкими темпами й у колосальних розмірах, і це спричиняє падіння життєвого рівня трудової Америки. У 1976 році на частку 1% домогосподарств у США припадало 8,9% загальної суми доходу в країні, у 2007-му — 23,5%. У період від 1979-го до 2008 року реальні доходи найвищих 5% американських сімей збільшилися на 73%, тоді як реальні доходи нижніх 20% сімей зменшилися на 4,1%. У 1980 році середній дохід найвищих 5% американських сімей був у 10,9 раза більшим за середні доходи нижчих 20% сімей, у 2008-му це співвідношення зросло до 20,6 раза. Загальна вартість майна за відрахуванням зобов'язань найбагатіших 400 американців у 2007 році дорівнювала 1,5 трлн дол., а найбідніших 50% американських домогосподарств — 1,6 трлн дол. З урахуванням інфляції середня заробітна плата в країні у 2008-му була нижчою, ніж у 1979 році [How Unequal Are We?, s. a.].

Усупереч завбаченням адептів “революції управлінців” американські вищі менеджери перетворилися не на найманих працівників, а на великих власників завдяки фантастичним виплатам та іншим формам матеріального заохочення. У 1950 році відношення середньої платні вищих виконавчих осіб корпорацій до середньої заробітної плати робітника у США становило

30 до 1. Від 2000 року це відношення коливається в межах від 300–500 до 1 [Green, s.a.]. В останні десятиліття почастишали випадки, коли перевищення виплат топ-менеджерів над заробітками робітників виражається чотиризначними цифрами. Наприклад, у 1975 році топ-менеджер “Дженерал Електрик” Р.Джоунс отримав за рік 500 тис. дол., що в 36 разів перевищувало річний дохід типової американської сім’ї. Чверть століття по тому, у 2000 році доходи вищого виконавчого чиновника ТНК “Дженерал Електрик” Дж.Велча вже сягали 144,5 млн дол., що було у 3500 разів більше, ніж річний дохід типової американської сім’ї в тому ж році [Pizzigati, 2005: р. 41]. У зв’язку з такою щедрою практикою винагород для “капітанів індустрії” у США численні вищі менеджери за кілька ранкових хвилин, проведених на робочому місці за філіжанкою кави, отримують сьогодні більше, ніж заробляє середньостатистичний американський робітник за все своє трудове життя (див. табл. 3).

Таблиця 3

Розподіл доходу у США у 1982–2006 роках, %

Роки	Вищий 1%	Наступні 19%	Нижчі 80%
1982	12,8	39,1	48,1
1988	16,6	38,9	44,5
1991	15,7	40,7	43,7
1994	14,4	40,8	44,9
1997	16,6	39,6	43,8
2000	20,0	38,7	41,4
2003	17,0	40,8	42,2
2006	21,3	40,1	38,6

Джерело: [Wolf, 2010].

Отже, як бачимо з таблиці 3, дохід верхнього 1% найбагатших американців збільшився майже вдвічі від 1982-го до 2006 року, дохід наступних 19% практично залишився незмінним, а дохід нижчих 80% зменшився майже на десять відсоткових пунктів. Рік 2007 став рекордним стосовно нерівності в розподілі доходів у США за останні 95 років: цього року вищі 0,01% найбагатших американців отримали 6% усіх доходів у Сполучених Штатах, а вищі 10% — 49,7% [Saez, 2009]. У 1970–2000 роках частка доходу до сплати податків вищих 10% домогосподарств зростає з 23% до 44%. Проте це зовсім не означає, що лівова частка приросту американського національного доходу за останні 30 років була розподілена рівномірно серед верхнього дециля. Нижня частина цього дециля (90–95 %) не отримала з неї майже нічого, основна частина 11-відсоткового приросту національного доходу країни дісталася вищим 5%, а серед них — в основному найвищому 1% [Irvin, 2007: р. 4–5]. Нерівність у розподілі доходів у США призвела до значного абсолютного і відносного погіршення становища трудової Америки і змусила її задля підтримки звичного рівня життя працювати більше годин, іти на

пенсію пізніше, відкладати на чорний день і на старість менше і позичати гроші в банках дедалі більше і частіше. У результаті американський працівник вийшов на перше місце у світі за тривалістю робочого року (див. табл. 4), що зробило його, за визнанням багатьох західних економістів і соціологів, трудівником, який найбільше у світі перепрацьовує та експлуатується. До цього необхідно додати, що в США найкоротша відпустка серед індустріально розвинених капіталістичних країн. Сьогодні середня тривалість відпустки у Фінляндії дорівнює 44 дні, в Італії — 42 дні, у Франції — 39 днів, у Німеччині — 35 днів, у Великій Британії — 25 днів, у Японії — 18 днів, у США — 12 днів [Freeman, 2010: p. 18].

Таблиця 4

**Кількість годин, відпрацьованих упродовж року особою,
зайнятою повний робочий день у складі активної робочої сили,
1983, 2000**

<i>Країна</i>	<i>1983</i>	<i>2000</i>
Нідерланди	–	1371
Норвегія	1485	1380
Німеччина	1674*	1463
Франція	1672	1500
Данія	–	1504
Бельгія	1684	1530
Швейцарія	–	1568
Італія	1694	1619
Швеція	1520	1625
Ірландія	1910	1690
Велика Британія	1713	1707
Португалія	–	1708
Фінляндія	1787	1727
Іспанія	1912	1814
Сполучені Штати Америки	1824	1834

* Дані 1983 року щодо Західної Німеччини.
Джерело: [Irvin, 2007: p. 12].

Від 1980 року доходи найбагатших американців збільшилися в чотири рази, тоді як доходи “нижніх” 90% населення країни зменшилися. Середня заробітна плата у США сьогодні нижча, ніж була 1970-ми роками, хоча продуктивність праці зросла за цей час майже на 50% [Green, 2009], що переконливо свідчить про збільшення рівня експлуатації робочої сили капіталом у США наприкінці XX століття. Середній дохід 400 американських сімей, що займають верхівку класової структури американського суспільства, від 1992-го до 2007 року збільшився у п’ятеро — із 16 млн до 87 млн дол. на рік.

Разом із тим доходи простих американців у середньому скоротилися на 13% напередодні кризи, що виштовхнула мільйони американців у лави безробітних, бідних, бездомних і голодних. За даними Бюро перепису населення США, у 2008 році 47,4 млн американців жили нижче за офіційну межу бідності, яка становить 22 000 дол. на сім'ю з чотирьох осіб або 4 400 дол. на людину на рік, чого конче бракує для елементарного фізіологічного виживання у США. У зв'язку з інтенсивним зубожінням населення США за умов кризи наприкінці 2009 року рекордна кількість американців — 37,2 млн осіб, або один із восьми — рятувалися від голоду лише завдяки отриманню продовольчих талонів [Ransel, 2010].

Глобальна фінансово-економічна криза призвела до краху “середнього класу” у Сполучених Штатах. “Середній клас мертвий. США створили самопідтримуване двокласове суспільство. Більшість американців, які належать до Нижчого Класу, перебувають в поганому або непевному стані, проте можновладний Вищий клас заробляє і витрачає так, ніби не було ніякої рецесії” [Hirschhorn, 2010], — пише американський автор Джоель Гіршгорн. Попри бравурні репортажі засобів масової інформації про вихід економіки США із кризи, трудова Америка не поділяє цих оптимістичних тверджень. Про це свідчить також недавнє опитування американців, проведене соціологічною службою Pew Research Center. Так, 60% респондентів заявили, що вони скоротили позичання і витрати грошей, 50% зазначили, що вони сьогодні перебувають у скрутнішому фінансовому становищі в результаті фінансового спаду; 40% опитаних дорослих сказали, що їм доводиться брати гроші із заощаджень і відкладених на старість запасів, щоби зводити кінці з кінцями; 10% повернулися в батьківські домівки, щоб пережити економічне цунамі, 24% із них — це робітники віком від 18 до 29 років. У той же час, як показує опитування соціологічної служби Gallup, витрати американців із високими доходами у травні 2010 року зросли на 33% порівняно з квітнем 2010-го і становлять 145 дол. на день [Hirschhorn, 2010].

Упровадження неолібералізму в економічну практику завдало важкого удару всім трудящим Америки, у тому числі й “середньому класу” США. Від 1970-го до 2001 року банкрутств у США побільшало вп'ятеро, більшість із тих, хто зазнав банкрутства — представники “середнього класу”. Основними причинами заяв про неспроможність з боку 90% домогосподарств із дітьми були звільнення з роботи, медичні витрати і розлучення. Кількість випадків продажу з молотка заставленої нерухомості зросла втричі, вилучення за неуплату автомобілів — удвічі. Зараз американці витрачають на 21% менше на одяг, на 22% менше на продукти харчування, на 44% менше на велику домашню техніку порівняно з початком 1970-х років. За останні 20 років заощадження американців скоротилися з 11% до -1%, а заборгованість за кредитними картками збільшилася з 4% до 12% доходу [Littrell, 2010: р. 91, 93]. “Реальні доходи середнього класу зменшилися за останні двадцять років. Його частка в багатстві Америки також поменшала. Витрати здійнялися чи не до неба... Середній клас став куди менш захищеним” [Littrell, 2010: р. 94], — зазначалося нещодавно на шпальтах соціологічного часопису “Journal of Sociology & Social Welfare” (див. табл. 5).

Таблиця 5

Розподіл усіх отриманих доходів за квінтилями у США, 1967–2005, %

Квінтилі (за доходами)	1967	1970	1975	1980	1985	1990	1995	2000	2005
Нижчий	4,0	4,1	4,4	4,3	4,0	3,9	3,7	3,6	3,4
Другий	10,8	10,8	10,5	10,3	9,7	9,6	9,1	8,9	8,6
Середній	17,3	17,4	17,1	16,9	16,3	15,9	15,2	14,8	14,6
Четвертий	24,2	24,5	24,8	24,9	24,6	24,0	23,3	23,0	23,0
Вищий	43,8	43,3	43,2	43,7	45,3	46,6	48,7	49,8	50,4

Примітка: У 2005 році середній річний дохід становив: 10655 дол. для нижчого квінтиля, 27357 дол. для другого, 46301 дол. для середнього, 72825 дол. для четвертого і 159583 дол. для вищого квінтиля.

Дані U.S. Census Bureau (2005). Current Population Survey, 1968 to 2006 Annual Social and Economic Supplements.

Джерело: [Littrell, 2010: p. 88].

Розширення прірви між багатими і бідними у США не тільки спричиняється до численних негативних соціально-економічних наслідків, а й підриває традиційні ідеали американської демократії. Такого висновку дійшла Спеціальна комісія з вивчення нерівності й американської демократії, заснована у 2002 році Радою 14-тисячної Американської асоціації політичної науки (ААПН). У поданій Комісією доповіді “Американська демократія за доби зростання нерівності” читаємо: “Декларація Незалежності обіцяла, що всі американські громадяни матимуть рівні політичні права. Майже кожне покоління у США поверталось до цієї обіцянки і боролось за підвищення рівня реалізації американської демократії. Проте обіцянки американської демократії знову перебувають під загрозою... Сьогодні небезпека полягає в тому, що зростання економічної нерівності здатне заморозити давні диспаритети у висловленні політичної думки та впливовості й, можливо, загострити ці диспаритети” [American Democracy, 2004; p. 662]. Наведений висновок ААПН перегукується з висновком відомого американського коментатора Кевіна Філіпса на сторінках його книжки “Багатство і демократія”. “На порозі двадцять першого століття, — наголошує він, — дисбаланс багатства і демократії у Сполучених Штатах є хитким, принаймні відповідно до традиційних критеріїв. Ринкова теологія і необране керівництво прийшли на зміну політиці та виборам. Або демократію буде відроджено шляхом поживлення політики, або багатство, ймовірно, зцементує новий і менш демократичний режим — плутократію під якоюсь іншою назвою” [Phillips, 2002; p. 442]. Така ж небезпека чатує у XXI столітті й на інші країни світу за умов глобалізації по-американському, що практично узурпувала світовий економічний розвиток.

* * *

Останнім часом глобалізація по-американському дедалі більше піддається аргументованій критиці як у Сполучених Штатах, так і в інших краї-

нах світу. У нещодавно опублікованій у Лондоні книжці “Спустошене суспільство” зазначається: “Ніколи від часів Другої світової війни прості люди не почувалися настільки безжально задавленими небезпекою у сфері зайнятості й доходів, ніколи вони так цинічно не експлуатувалися нищою клікою власників акцій та політичних й економічних кадрів (я свідомо уникаю терміна “еліта”, оскільки він асоціюється з ідеєю моральної переваги, що точно могло би вводити в оману). Ніколи ще нас так відверто не обманювали і не втягували у війни, в яких тисячі людей вчиняють масові убивства чи завдають шкоди за наказами високопоставлених чиновників, які стверджують, що вони — християни. Ніколи ще міжнародне право — видатне досягнення цивілізації — не ігнорувалося так лицемірно й цинічно. Ніколи ще суспільне благо, що є підґрунтям будь-якого демократичного суспільства, не зазнавало таких святенницьких атак. Ніколи ще Четверта Влада, тобто засоби масової інформації, настільки явно не спотворювала свого завдання критичного спостереження і контролю над можновладцями. Ніколи ще фундаментальні громадянські права не були так обмежені, а стеження й репресії не ставали такими всеосяжними. Ніколи ще маніпулювання громадською думкою не здійснювалося такою повною мірою” [Devastating Society, 2005: р. 1]. У результаті глобалізації по-американському, що веде до підкорення інтересів усіх країн і народів світу інтересам США, зокрема, інтересам американських транснаціональних корпорацій і банків, у світі окреслилася діалектична протилежність нинішній глобалізації — локалізація, що виражається у прагненні збереження рідної мови, національних цінностей і культурної спадщини. Це висуває на порядок денний як пріоритетне завдання пошук світовою спільнотою шляхів переходу до такої глобалізації, яка б відповідала реалізації одвічної мрії людства — жити єдиним людським співжиттям, а не в сучасних умовах прогресування поділу світу на багатих і бідних, включених і виключених, заможних і злиднів.

Література

Барлыбаев Х.А. Человек. Глобализация. Устойчивое развитие : [монография] / Х.А. Барлыбаев. — М. : РАГС, 2007.

Голанский М.М. Что нас ждет в 2015 году? (экономический прогноз против утопий) / Голанский М.М. — М. : Наука. Главная редакция научной литературы, 1992.

Доклад о развитии человека 2005. Международное сотрудничество на перепутье: Помощь, торговля и безопасность в мире неравенства. — М. : Весь мир, 2005.

Калхун К. Теория модернизации и глобализации: кто и зачем их придумывал [Электронный ресурс] / Крейг Калхун. — Режим доступа : <http://www.inor.ru/files/calhoun.doc>.

Коэн Ст. Провал крестового похода. США и трагедия посткоммунистической России / Коэн Ст. — М. : АИРО-XX, 2001.

Норберг Ю. В защиту глобального капитализма / Норберг Ю. ; пер. с англ. — М. : Новое издательство, 2007.

Суматохина А.А. Россия — Запад: экономический аспект исторической тенденции взаимоотношений / Суматохина А.А. — М. : Профиздат, 2006.

Фридман Т. Плоский мир: Краткая история XXI века / Фридман Т. ; пер. с англ. М. Колопотина. — М. : АСТ : АСТ МОСКВА : ХРАНИТЕЛЬ, 2006.

Шанталов Б.Н. Экономическая экспансия. Теория и практика обретения национального богатства / Шанталов Б.Н. — М.: ЗАО “Издательство “Экономика”, 2008.

Швейцер П. Тайная стратегия развала СССР / Швейцер П. ; пер. с пол. Л. Филимоновой. — М. : Эксмо : Алгоритм, 2010.

American Democracy in the Age of Rising Inequality // Perspectives on Politics. — 2004. — Dec. — P. 651–666.

Appel A. Wealthy Are Cashing in Huge, While Workers' Salaries Keep Shrinking [Electronic Resource] / Adrienne Appel. — 2010. — 11 July. — Mode of access : <http://www.alternet.org/story/147492/>

Banerjee R. Food Security in India — Challenges Ahead [Electronic Resource] / Reshmi Banerjee // ALAR Journal. — 2009. — Apr. — Mode of access:

<http://isarc10internetforum.wikispaces.com/file/view/ALARA+May+2009+for+webF.pdf>

Bonacich E. Class and Race Under Neoliberal Globalization: Whither (or Whither) the Labor Movement? / Edna Bonacich // Contemporary Sociology. — 2008. — Jan. — P. 1–4.

Davis M. Planet of Slums / Davis M. — L. ; N.Y. : Verso, 2006.

Devastating Society: The Neo-conservatism Assault on Democracy and Justice / Ed. by Bernd Hamm. — L. : Pluto, 2005.

Domhoff G.W. Power in America: Wealth, Income, and Power [Electronic Resource] / G.W. Domhoff. — 2005. — September. — (Updated July 2010) — Mode of access: <http://sociology.ucsc.edu/whorulesamerica/power/wealth.html>.

Eley T. America, the Land of Inequality [Electronic Resource] / Tom Eley. — 2010. — 14 Febr. — Mode of access : <http://www.globalresearch.ca/PrintArticle.php?articleId=17621>.

Frank A.G. Meet Uncle Sam without his clothes [Electronic Resource] / Andre Gunder Frank // Green Left Weekly. — 2005. — 25 May. — Mode of access: <http://www.greenleft.org.au/back/2005/627/627p12.htm>.

Freeman L. America: The grim truth / L. Freeman // The Reader. — 2010. — May. — P. 17–21.

George S. Globalisation and War (International congress of IPPNW, New Delhi, 10 March 2008) [Electronic Resource] / Susan George. — Mode of access : http://www.tni.org/detail_page.phtml?&act_id=18042&menu=13e.

Global Wealth 2010: Regaining Lost Ground [Electronic Resource]. — Mode of access : http://publications.bcg.com/financial_institutions_global_wealth_2010_regaining_lost_ground?Chapter=3#chapter3.

Gómes R.J. Globalized Neoliberalism: Refutation and Debacle [Electronic Resource] / Ricardo J. Gómez. — Mode of access.: <http://web.whittier.edu/academic/facultymasters/PCCLAS/DrGomezPCCLASlecture.pdf>.

Green D.M. America's Race To The Bottom [Electronic Resource] / David Michael Green. — 2009. — 11 Dec. — Mode of access : <http://www.opednews.com/articles/America-s-Race-To-The-Bott-by-David-Michael-Gree-091211-304.html>.

Gudrais E. Unequal America: Causes and consequences of the wide — and growing — gap between rich and poor [Electronic Resource] / Elizabeth Gudrais // Harvard Magazine. — 2008. — July-Aug. — Mode of access : <http://harvardmagazine.com/2008/07/unequal-america.html>.

Guerrero M.L. The U.S. Economy Is Socialism for the Rich [Electronic Resource] / Michael Leon Guerrero. — 2008. — 24 July. — Mode of access : <http://www.alternet.org/story/92426>.

Harvey D. The Crisis and the Consolidation of Class Power: Is This Really the End of Neoliberalism? [Electronic Resource] / David Harvey. — Mode of access : <http://www.counterpunch.org/harvey03132009.html>.

Hillebrand E.E. Deglobalization Scenarios: Who Wins? Who Loses? [Electronic Resource] / Evan E. Hillebrand // Global Economy Journal. — 2010. — Vol. 10, Is. 2, Art. 3. — Mode of access : http://www.bepress.com/cgi/viewcontent.cgi?context=gej&article=1611&date=&mt=MTI4MDC4MDA5Mg==&access_ok_form=Continue.

Hirschhorn J.S. The US Economy is Stuck in Misery [Electronic Resource] / Joel S. Hirschhorn. — 2010. — 2 July. — Mode of access : <http://www.globalresearch.ca/PrintArticle.php?articleId=20001>.

How Unequal Are We? [Electronic Resource]. — Mode of access : http://extremeinequality.org/?page_id=8,

Human Development Report 2003. Millennium Development Goals: A Compact Among Nations to End Human Poverty. — N. Y., Oxford : Oxford University Press, 2003.

Irvin G. Growing Inequality in the Neo-liberal Heartland [Electronic Resource] / George Irvin // Post-autistic economics review. — 2007. — 15 Sept. — P. 2–23 — Mode of access : <http://www.paecon.net/PAERReview/issue43/Irwin43.htm>.

Keeran R. Socialism Betrayed: Behind the Collapse of the Soviet Union / R. Keeran, T. Kenny. — N.Y. : International Publishers, 2004.

Keister L. Conservative Protestants and Wealth: How Religion Perpetuates Asset Poverty / L. Keister // American Journal of Sociology. — 2008. — March. — P. 1237–1271.

Keister L. Getting Rich: America's New Rich and How They Got That Way / Keister L. — Cambridge : Cambridge University Press, 2005.

Kingston P.W. Inequality / P.W. Kingston, L.M. Holian // Transatlantic Divide: Comparing American and European Society / Ed. A.Martinelli. — N.Y.: Oxford University Press, 2007. — P. 57–74.

Korgen K. The Engaged Sociologist: Connecting the Classroom to the Community / K. Korgen, J.M. White. — Thousand Oaks ; London ; New Delhi : Pine Forge Press, 2007.

Lebowitz M.A. The Path to Human Development: Capitalism or Socialism? / Lebowitz M.A. — Toronto : Socialist Interventions Pamphlet Series, 2009.

Littrell J. Why You Should Care About the Threatened Middle Class / [J. Littrell, F. Brooks, J. Ivery, M.L. Ohmer] // Journal of Sociology & Social Welfare. — 2010. — June. — P. 87–113.

Massey D.S. Return of the “L” Word: A Liberal Vision For the New Century / Massey D.S. — Princeton ; N. J. : Princeton University Press, 2005.

Phillips K. Wealth and Democracy: A Political History of the American Rich / Phillips K. — N. Y. : Broadway Book, 2002.

Pizzigati S. A Painless Fix for America's Budget Squeeze [Electronic Resource] / Sam Pizzigati. — 2010. — 13 June. — Mode of access : <http://extremeinequality.org/?p=231>.

Pizzigati S. The Rich and the Rest: The Growing Concentration of Wealth / Sam Pizzigati // The Futurist. — 2005. — July–Aug. — P. 38–43.

Pizzigati S. The World's Billionaires: A New Count, a New Record [Electronic Resource] / Sam Pizzigati. — 2008. — 18 March. — Mode of access: <http://www.alternet.org/story/79993/>.

Pizzigati S. They Get Rich, We Get Ho-Hum Gadgets [Electronic Resource] / Sam Pizzigati. — 2010. — 20 June. — Mode of access : <http://extremeinequality.org/?p=232>.

Ransel V. Social Inequality in America: Widening Income Disparities. Part I [Electronic Resource] / Vi Ransel. — 2010. — 24 March. — Mode of access : <http://www.globalresearch.ca/PrintArticle.php?articleId=18281>.

Remarks by the President on 21st Century Financial Regulatory Reform. — 2009. — 17 June, [Electronic Resource] — Mode of access : <http://www.whitehouse.gov/the-press-office/remarks-president-regulatory-reform>.

Roberts P.C. “Let Them Eat Cake”: A handful of oligarchs are becoming billionaires while the rest of the country goes down the drain [Electronic Resource] / Paul Craig Roberts. — 2010. — 31 July. — Mode of access : <http://www.globalresearch.ca/PrintArticle.php?articleId=20389>.

Saez E. Striking It Richer: The Evolution of Top Incomes in the United States (Update with 2007 Estimates) [Electronic Resource] / Emmanuel Saez. — 2009. — Mode of access : <http://elsa.berkeley.edu/~saez/saez-UStopincomes-2007.pdf>.

Steger M.B. Globalism: The New Market Ideology / Steger M.B. — N. Y. : Rowman & Littlefield Publishers, Ink., 2002.

Szentes T. World Economics 2: The Political Economy of Development Globalisation and System Transformation (The Political Economy of Underdevelopment Revisited) / Szentes T. — Budapest : Akadémiai Kiadó, 2003.

Tlostanova M. Literature and Globalization / M. Tlostanova // Interlitteraria. — 2005. — № 10. — P. 57–73.

U.S. Productivity & Standard of Living [Electronic Resource]. — 2010. — 4 March. — Mode of access : <http://www.stockbloghub.com/2010/03/04/pcar-u-s-productivity-standard-of-living/29787>.

Wallerstein I. 2008: The Demise of Neoliberal Globalization [Electronic Resource] / Immanuel Wallerstein. — Mode of access : <http://www.agenceglobal.com/article.asp?id=1471>.

Wolf E. N. Recent trends in household wealth in the United States: Rising debt and the middle-class squeeze — an update to 2007 : Working Paper No. 589 [Electronic Resource] / Edward N. Wolff. — Annandale-on-Hudson ; N. Y. : The Levy Economics Institute of Bard College, 2010. — Mode of access : http://www.levyinstitute.org/pubs/wp_589.pdf.

Yonucu D. A Story of a Squatter Neighborhood: From the place of the “dangerous classes” to the “place of danger” / D. Yonucu // Berkeley Journal of Sociology : A Critical Review. — 2008. — Vol. 52. — P. 50–72.